

ВІДГУК

офіційного опонента Дічек Наталії Петрівни
про дисертацію ФІЛОНЕНКО ОКСАНИ ВОЛОДИМИРІВНИ
**«Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини
XIX-XX століття в історико-педагогічних рефлексіях
українських дослідників»**,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія
педагогіки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Аналіз змісту дисертації Оксани Володимирівни Філоненко свідчить про те, що це історико-педагогічне дослідження виконано у проблемному полі такої актуальної в Україні галузі історичної науки, як регіоналістика і водночас – у вимірі історіографії.

Значущість регіоналістики полягає у тому, що вона, по-перше, зближує системи соціогуманітарного і природничого знання, дає змогу конкретизувати і персоніфікувати історико-культурний процес, уводячи у дослідження соціогуманітарних реалій місцеву специфіку. По-друге, студії з регіоналістики набувають виключно важливого значення у вихованні національної свідомості, патріотизму. По-третє, такі дослідження відбивають масштаби своєрідності нашої багатонаціональної й великої за територією держави, її складної історії та істотно збагачують знання про національний культурний поступ. Переконані, що зазначене аргументує безумовну наукову доцільність аналізованої дисертації. Історіографічний контекст дав автору змогу не лише відобразити регіональні особливості розвитку освітніх процесів, а й забезпечити якнайширше охоплення та узагальнення інтерпретаційних думок, підходів, оцінок, вміщених в історіографічних працях, присвячених освіті на Кіровоградщині, її діячам.

Хоча дослідження з регіоналістики раніше відносили до так званого «горизонтального виміру» історичного знання і розглядали як доповнення до студій «вертикального виміру», проте, як доводить український історик Ярослава Верменич, наприкінці ХХ ст. «регіоналістика несподівано для багатьох набула самостійного значення через об'єктивне зростання ролі регіонів і регіоналізму у контексті нових викликів, пов'язаних із реаліями глобалізації». На наш погляд, дисертація О.В. Філоненко – це глибоке дослідження, у якому раціонально поєднано й «горизонтальний», й «вертикальний» виміри.

Згадуючи думку М.Грушевського про те, що «ріжні часті великої української землі в своїм історичнім житті йшли ріжними дорогами ... і при слабім розвої національного життя, національної культури вони слабо відчували свою національну одність» (стаття «Галичина і Україна», 1906 р.), зазначимо, що національної єдності бракує й сьогодні, і саме історичне знання здатне відповісти, чому українське суспільство є сьогодні сегментованим, а

регіональні інтереси у ньому є значною мірою різновекторними. Пояснити походження, сутність і логіку розвитку цього явища – завдання історичної регіоналістики. У контексті зазначеного вважаємо дисертацію Оксани Володимирівни соціально затребуваною і актуальною. Дослідження з такої тематики акумулюють історичний досвід, нагромаджений минулими поколіннями, вони є одночасно і школою пізнання, і школою національного виховання. Вважаємо, що актуальність здійсненого О.В. Філоненко дослідження органічно поєднується з його теоретичним значенням, яке полягає у збагаченні історії освіти знанням особливостей, загальних і локальних тенденцій освітньо-культурного процесу у центральному регіоні України за понад півторасотлітній відтинок часу.

Дисертацію виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (Державний реєстраційний номер 0116 U 003481).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

- На нашу думку, головним науковим результатом дисертації О.В. Філоненко є систематизоване, узагальнене *відрефлексування* на сучасних методологічних засадах маловідомих і відомих освітньо-культурних явищ (діяльність професійних закладів освіти, внесок окремих освітніх персоналій, просвітництво), віддзеркалених у корпусі історіографічних студій, що у підсумку утворило масштабну історичну панораму освіти колишньої Єлисаветградщини-Кіровоградщини і внеску в її розвиток плеяди педагогів і громадських діячів.

- Істотним вважаємо *доведення* Оксаною Володимирівною на основі джерельного аналізу концептуального міркування, що в імперську добу Єлисаветградський повіт мав виразну освітню специфіку, котра виявлялася у функціонуванні таких державних навчальних закладів, як Єлисаветградські жіноча гімназія, земське реальне училище, безкоштовне ремісничо-грамотне училище, кавалерійське юнкерське училище, військова прогімназія, а також приватних установ освіти – громадського комерційного училища В.Харцієва, училища О.Єфімовської, музичної школи Г.Нейгауза. Дисертантка засвідчила, що сукупно ці та інші навчальні заклади сприяли поступовому формуванню прошарку суспільно активного освіченого населення, завдяки освітньо-просвітницькій діяльності якого у подальшому відбувалися інтенсивний розвиток освітньо-культурного простору краю, «визрівання» й реалізація самобутніх навчально-виховних систем.
- Докладне *розкриття* О.В. Філоненко своєрідності запровадження на Єлисаветградщині нижчої і середньої професійної освіти, у тому числі й мистецької (2 розділ рукопису дисертації), та ґрунтовне висвітлення діяльності відповідних навчальних закладів на підставі аналізу історіографічних джерел.

- До важливих результатів відносимо системну *репрезентацію* автором у розділі 5 рукопису дисертації пошуків і здобутків педагогів-новаторів Кіровоградщини (50-70-і рр. ХХ ст.) крізь призму рефлексій вітчизняних дослідників, що дало підстави для висновку про непроминальну актуальність ідей І.Ткаченка, О.Хмури, А.Резніка, С.Максютіна, про наявність у їхньому педагогічному досвіді значного, досі не задіяного, потенціалу.
- Вагомим здобутком дисертантки (особливо у ювілейний рік) вважаємо *встановлення й характеристики* тенденцій у вивченні спадщини видатного українського педагога В.О.Сухомлинського (підрозділ 4.2. рукопису дисертації), котре відбувається вже понад 50 років. Цей складник дослідження, на наш погляд, міг б стати окремою науковою дисертаційною розвідкою.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Завдяки доцільно сформованій репрезентативній джерельній базі дослідження, що містить 844 одиниці, дисертант змогла, проаналізувавши широкий спектр різноманітних публікацій, встановити й відобразити і рух у часі педагогічних ідей, їх практичне втілення, і зміни в інтерпретаційних підходах дослідників протягом трьох, виділених нею, періодів у розвитку наукових рефлексій історії освіти Єлисаветградщини-Кіровоградщини. Сукупне висвітлення у роботі О.В. Філоненко фактів, подій, пов'язаних з діяльністю педагогів і освітніх діячів краю (С.Максютін, А.Резнік, М.Федоровський, В.Харцієв, О.Хмура, В.Ястребов) безперечно створює *новий* рівень знання про культурно-освітні процеси у досліджуваній історичний час.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Вивчення рукопису дисертації, автореферату, монографії, опублікованих статей і матеріалів доповідей О.В. Філоненко переконує, що авторський підхід до розкриття вибраної історико-педагогічної теми можна характеризувати як інтердисциплінарний (регіоналістика, історіографія, історія педагогіки), фундаментальний і методологічно обґрунтований. Завдяки

дотриманню автором відповідності концепції дослідження (сс. 4-5 автореферату) та його теоретико-методологічних засад (сс. 3-9 автореферату) визначеним у вступі меті і завданням дисертації,

використанню репрезентативної джерельної бази, що становить одну з необхідних і достатніх умов забезпечення вірогідності й обґрунтованості результатів історико-педагогічних студій,

застосуванню адекватних меті методів дослідження

досягнуто належний рівень достовірності наукових висновків і отриманих результатів, викладених у висновках до розділів й у загальних висновках,

Засвідчимо також наявну у дисертації відповідність об'єкта та предмета дисертації її меті й завданням, логічну структурованість роботи.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Здобуте О.В. Філоненко нове знання важливе для поглиблення розуміння історичних процесів у національній освіті. Матеріали й узагальнені твердження роботи можуть бути використані для оновлення й поглиблення не лише навчального інтегрованого курсу «Педагогіка», а й у проведенні спецсеминарів і практичних занять зі студентами не лише педагогічних ЗВО, а й інших гуманітарних вишів.

Масштабна реконструкція Оксаною Володимирівною освітньо-культурного процесу у вимірі окремого українського регіону безперечно є вагомим внеском у науку, бо відповідає потребі постійного уточнення й поглиблення національної історії, є новим кроком у відновленні національної пам'яті.

Матеріали дисертації, насамперед ті, що пов'язані з розкриттям новаторських навчально-виховних практик педагогів Єлисаветградщини-Кіровоградщини, містять певні повчальні аспекти, критичне осмислення яких здатне уможливити їх практичне творче використання у подальшому.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

З вищевикладеного логічно випливає, на наш погляд, і практичне значення дисертації О.В. Філоненко. Підтвердженням практичної значущості дослідження вважаємо також упровадження його результатів у навчально-виховний процес 5 вишів України, про що є відповідні довідки.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому.

Дисертація О.В. Філоненко складається зі вступу, 5 розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, 22 додатків. Позитивно оцінюємо структурну композицію роботи, її чітко окреслений методологічний апарат. Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та переконує у тому, що автор досягла сформульованої мети дослідження й виконала зазначені у вступі завдання. Загалом зміст дисертації, автореферату, публікацій дисертанта дає підстави стверджувати, що подане до захисту дослідження є фундаментальним і завершеним, його результати відзначаються науковою новизною, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях в Україні і за кордоном (Німеччина, Польща, Угорщина).

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

До високої позитивної оцінки дисертації вважаємо за необхідне додати кілька зауваг і побажань автору, а саме:

1. На нашу думку, дисертанткою не належним чином аргументовано визначення хронологічних меж дослідження (сс. 3-4 автореферату дисертації). Так, окреслення нижньої межі («50-60-ті рр. XIX ст.») О.В. Філоненко пов'язує з «народженням нових педагогічних ідей, концепцій, які виникали внаслідок економічних та освітніх реформ». По-перше, не зрозуміло, про які конкретно нові ідеї, концепції йдеться, зокрема у контексті реалій регіону, а це – принципово важливо, по-друге, може варто було б відштовхуватися від часу остаточного адміністративного формування Єлисаветградського повіту із повітовим

містом Єлисаветград (1865) і пов'язаних з цим процесів розвитку освіти, освітніх ініціатив на його теренах. Щодо пояснення визначення верхньої хронологічної межі дослідження («з 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.»), то вважаємо її нечіткою, розтягнутою у часі, адже межа у такому вигляді охоплює понад 20 років і власне ідентична самому періоду. Автор нічим не пояснює такий спосіб своїх міркувань.

2. У концепції дисертації зазначено, що автор передбачав «проаналізувати генезу всіх складників освітнього процесу: становлення та функціонування *загальноосвітніх* та професійних навчальних закладів...» (с.4 автореферату дисертації). Однак, ні назва, ні зміст жодного з підрозділів дисертації не відображає цілісне висвітлення становлення й функціонування *загальноосвітніх* закладів освіти краю у контексті історико-педагогічних рефлексій вітчизняних дослідників, хоча по тексту рукопису дисертації «розкидано» певні відповідні відомості. Найбільше відомостей, але не аналітичних, а описових, містить підрозділ 1.2. рукопису дисертації. Можливо, варто було вмотивувати такий авторський підхід.
3. Викликає питання ніяк не пояснене дисертанткою вилучення в обґрунтуванні періодизації розвитку наукових рефлексій історії освіти та педагогічної думки Кіровоградщини-Єлисаветградщини періоду 1917-1919 рр. (с.7 автореферату дисертації). Ці роки так само не схарактеризовано й у підрозділ 1.2. рукопису дисертації, присвяченому реконструкції історії регіону. Розуміємо, що це пов'язано зі складним історичним часом УНР і періодом громадянської війни, але авторську позицію з цього аспекту слід було пояснити у концепції дослідження.
4. Ретельнішого підходу потребує вживання понять і термінів. Так, термін «дореволюційний» нині вилучено з наукового ужитку, натомість послуговуються терміном «імперська доба». Уважаємо, що в науковій роботі використовувані характеристики діяльності навчального закладу, як от «один з найкращих» (з поміж яких? чому саме? (с. 2 автореферату); «набагато краще (училище)» (чому саме? (с.390 рукопису дисертації); «один з найуспішніших» (за яким критерієм? (с. 2 автореферату) треба аргументувати конкретними фактами. Навряд чи варто застосовувати у характеристиці стану освіти населення у Єлисаветградському повіті на початку ХХ ст. сучасне поняття «освітні послуги» (с.81 рукопису дисертації). На с. 65 рукопису дисертації не коректно вжито історичну назву навчального закладу – «дівоче училище», натомість слід писати «жіноче училище».
5. У рукописі дисертації трапляються сторінки, які не містять покликань на джерела інформації. Наприклад, описуючи на сс. 203-205 дисертації діяльність педагога В.Харцієва, автор вказує лише власну статтю і статтю самого В.Харцієва, присвячену поглядам лінгвіста Ф. Буслаєва. Але ж викладені на 3 сторінках історичні факти взято з цілком конкретних джерел !? Яких ?

6. Попри те, що 4-й розділ дисертації, присвячений віддзеркаленню ідей В.Сухомлинського в історико-педагогічних розвідках, поціновуємо як глибокий і докладний, все ж зауважимо, що здивовані відсутністю на його сторінках імен таких знаних дослідників-сухомлиністів, як М.Сметанський (він одним з перших здійснив глибокий, всебічний порівняльний аналіз поглядів В.Сухомлинського й А.Макаренка), Л.Заліток (укладач кількох бібліографічних покажчиків праць В.Сухомлинського), Т.Філімонова.

У підсумку наголосимо, що висловлені побажання і зауваження не зменшують значної наукової цінності дисертації О.В. Філоненко. Автор виявила високу ерудованість, досягла поставленої дослідницької мети, чим зробила вагомий внесок у розширення і збагачення наукового знання про історичний розвиток регіонального освітнього життя в Україні упродовж тривалого часового проміжку.

Загалом зміст дисертації дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є ґрунтовним і завершеним внеском в українську історико-педагогічну науку.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових виданнях.

Основні положення і результати дослідження повно викладено автором в опублікованих монографіях, у рукописі дисертації й авторефераті, представлено у 58 одноосібних публікаціях, вміщених у фахових виданнях (4 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях), оприлюднено у роботі 26 науково-практичних конференцій міжнародного й всеукраїнського рівнів.

10. Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, що викладені також і в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

11. ВИСНОВОК: рукопис дисертації і автореферат О.В. Філоненко оформлені відповідно до вимог пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, і є всі підстави для присудження Оксані Володимирівні Філоненко наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України

Н.П. Дічек

Дічек Н.П.
Уд- /Силиванов